

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ, ІСТОРІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ
КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ, СОЦІОЛОГІЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ**

**РОЛЬ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У НАДАННІ
КОМПЛЕКСНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ ОСОБАМ У
СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ**

**Кваліфікаційна робота (проект)
на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»**

Виконала: здобувачка 2 курсу
07-211М групи
спеціальності 231 Соціальна робота
освітньо-професійної програми
«Соціальна робота»
Наталія АЛЕКСАНДРОВА

Керівник: к.пед. н., доцент
Володимир ГУРІЧ

Рецензент: виконавча директорка
Громадського центру «Нова
генерація» (м. Херсон)
Оксана ГЛЄБУШКІНА

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. Теоретичні особливості соціальної роботи з особами у складних життєвих обставинах у період збройного конфлікту в країні	8
1.1 Особи у складних життєвих обставинах як соціальна група та об’єкт соціальної роботи.....	8
1.2 Сучасні проблеми осіб у складних життєвих обставинах та особливості соціальної роботи.....	12
РОЗДІЛ 2. Практичні аспекти роботи громадських організацій у наданні комплексної соціальної допомоги особам у складних життєвих обставинах.....	19
2.1 Реінтеграція до суспільства через ведення випадку осіб у складних життєвих обставинах.....	19
2.2 Паспорт авторського соціального проекту «НАВ» (для роботи в межах громадської організації з особами, які опинились у складних життєвих обставинах)	28
ВИСНОВКИ.....	37
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	39

ВСТУП

Актуальність дослідження. Збройний конфлікт на Сході України та активні бойові дії на своїх територіях став причиною того, що з 2014 року в Україні виникла наймасштабніша криза у вигляді вимушеної міграції населення, які опинились у складних життєвих обставинах через військові дії. Починаючи з 24 лютого 2022 року така криза суттєво поглибилася після повномасштабного вторгнення ворога: кількість населення, що змінило місце проживання, збільшилася. Через активні бойові дії десятки тисяч мешканців різних областей країни покинули і продовжують залишати місця звичного проживання, свої домівки у зв'язку з небезпекою обстрілів та руйнуванням житла.

«Переселенці долають велику кількість проблем, що пов'язані з вимушеною міграцією: втрата особистого житла та майна, проблеми з переїздом та інтеграцією до нових умов проживання та життєдіяльності, проблеми із втратою роботи та пошуком нового місця працевлаштування, проблема відсутності умов для першочергового задоволення необхідних для життя потреб, відсутність фінансового забезпечення, проблеми соціальної адаптації членів родин переселенців до нового соціального середовища, проблеми влаштування дітей до закладів освіти через переповнення, проблеми із втратою або знищенням через обстріли документів та багато інших супутніх проблем. Специфіку роботи з внутрішньо переміщеними особами під час військового конфлікту в країні присвячено низку наукових доробок наступних учених, як Балакіревої О., Бочкор Н., Григоренка І., Гусак Н., Діхтяренко А., Доронюк О., Дубровської Є., Залеської О., Заставецької О., Заставецького Б., Ткач Д., Зверєвої І., Недрі К., Лактіонової Г., Ісаєва Д., Капської А., Коробки І., Надгари І., Трубавіної І., Ольхович О., Оржеховської В., Особової О., Павлюк В., Панка В., Поліщук І., Савельєвої Н., Семигіної Т., Солодько А., Сухині Є., Трухан С.,

Чередниченко О., Шевченко Т. та інших. Дослідження ситуації в Україні, пов'язаної із реалізацією соціальної роботи з вимушених переселенців, дозволяє наголосити на пріоритетних напрямках роботи з цією категорією населення, а саме: соціальна адаптація до нового соціального середовища та соціальна їх інтеграція завдяки використанню інноваційних технологій та методів соціальної роботи, можливостями їх застосування та професіоналізму фахівців соціальної сфери, детальним науковим розвідкам чого і плануються дослідження в майбутньому» [4].

Сьогодні регіон Донецької області стикнувся із багатьма проблемами. Однак саме ці обставини підіймають хвилю підтримки серед громадянського суспільства. Найбільш вразливі групи населення із цільових громад м. Костянтинівка, м. Дружківка та села Костянтинівського району – це люди з інвалідністю, похилого віку, незаможні, молоді, літніх людей, ВПО – переміщені особи, особи з обмеженими можливостями, особи та сім'ї, які знаходяться в складних життєвих обставинах, люди похилого віку. Ці люди потребували особливої допомоги: оформлення документів, пенсій, пошуку роботи.

Громадська організація «Гайдамацький простір» зареєстрована недавно, хоча допомагати вразливим категоріям населення ми почали ще в 2014 році. З того часу ведеться робота з допомоги внутрішньо переміщеним особам у сферах відновлення статусу, грошової допомоги, оформлення інвалідності, пошуку роботи та житла, наданні психологічної підтримки. Тоді наша невеличка команда на волонтерських засадах почала допомагати цим людям. Через деякий час ми знайшли приміщення, де би могли розташуватися. Починаючи з 2018 року ми займаємось допомогою найбільш незахищеним верствам населення та людям, які за певних причин не мають доступу до соціальних послуг. Наша організація є осередком координації зусиль

між владою та громадою та одна з найперших, яка відкликається на допомогу у кризових ситуаціях.

У місті та районі є вразливі категорії населення, які з різних причин самі не можуть отримати певні соціальні послуги: ми допомагаємо з оформленням документів, пенсій, допомагаємо з оформленням та відновленням групи інвалідності, тощо. Державні органи не завжди є ефективними для екстреної реакції на звернення. До того ж люди, що звертаються по допомогу, частіше самі не мають грошей навіть зробити копії документів, тож ГО «Гайдамацький простір» продовжує працювати на волонтерських засадах.

Отже, все вище окреслене й зумовило вибір теми кваліфікаційної роботи **«Роль громадських організацій у наданні комплексної соціальної допомоги особам у складних життєвих обставинах».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Кваліфікаційну роботу виконано в межах наукової теми «Сучасні технології формування професійної активності в умовах трансформації сучасного українського суспільства» (державний реєстраційний № 0117U006790) кафедри філософії, соціології та соціальної роботи. Тему дослідження обговорено й затверджено протоколом на засіданні кафедри філософії, соціології та соціальної роботи, а також наказом по Херсонському державному університету.

Мета роботи: дослідження особливостей соціальної роботи з особами у складних життєвих обставинах, як специфічною соціальною категорією, в діяльності громадських організацій в період збройного конфлікту в країні.

Завдання дослідження:

- охарактеризувати категорію «особи у складних життєвих обставинах» як соціальну групу та об'єкт соціальної роботи;
- розглянути сучасні проблеми осіб у складних життєвих обставинах та особливості соціальної роботи;

- проаналізувати особливості реінтеграції до суспільства через ведення випадку осіб у складних життєвих обставинах;
- розробити та обґрунтувати особливості реалізації авторського соціального проєкту «НАВ» для роботи в межах громадської організації з особами, які опинились у складних життєвих обставинах.

Об'єкт дослідження – соціальна робота з особами у складних життєвих обставинах у період збройного конфлікту в країні.

Предмет дослідження – специфіка технології комплексної соціальної допомоги особам у складних життєвих обставинах у період збройного конфлікту в країні в діяльності громадських організацій (на прикладі авторського соціального проєкту «НАВ»).

Методи дослідження: дослідження науково-методичних джерел з проблеми організації соціальної роботи з особами у складних життєвих обставинах; аналіз результатів сучасних соціологічних, психологічних, педагогічних, юридичних досліджень та статистики щодо окресленої теми кваліфікаційної роботи.

Наукова новизна дослідження: аналіз теорії й технологій соціальної роботи з особами у складних життєвих обставинах під час військового конфлікту в країні; розроблено методичні рекомендації для соціальної адаптації особам у складних життєвих обставинах за допомогою здійснення авторського соціального проєкту «НАВ».

Практична значущість: використання одержаних результатів може бути використане у роботі з особами у складних життєвих обставинах заради підвищення ефективності комплексної соціальної допомоги; запропонований авторський соціальний проєкт «НАВ» може бути взятий за модель діяльності фахівців соціальних служб, волонтерів або громадських активістів для побудови власної роботи з особами у складних життєвих обставинах, для розробки власних соціальних програм або проєктів тощо.

Апробація результатів дослідження. Результати кваліфікаційної роботи були обговорені під час засідань і попередніх захистів кваліфікаційної роботи на засіданні кафедри філософії, соціології та соціальної роботи (протоколи від 11.09.2023 р. №1, від 02.09.2024 р. №1). Результати дослідження стали предметом доповіді під час I Регіональної науково-практичної конференції «Теорія та практика соціальної роботи: досвід, сучасний стан, стратегії» для здобувачів вищої освіти та молодих науковців (03-04 грудня 2024 року, м. Івано-Франківськ).

Структура роботи: вступ, два розділи, список використаних джерел та додатки. Загальний обсяг – 43 сторінки, основний текст роботи розміщений на 40 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ОСОБАМИ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ У ПЕРІОД ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ В КРАЇНІ

1.1. Особи у складних життєвих обставинах як соціальна група та об'єкт соціальної роботи

Процес вимушеного переміщення людей з певних регіонів України виявив низку проблем, що порушили звичний уклад їхнього життя. Особливої уваги та підтримки потребують люди, які опинилися у важких життєвих обставинах, зокрема: люди з інвалідністю, літні особи, малозабезпечені, а також жінки. Ці групи потребують кваліфікованої професійної допомоги, яка здатна ефективно вирішити їхні соціальні та психологічні труднощі й підтримати їхні внутрішні ресурси. Внутрішньо переміщеним особам потрібна матеріальна, гуманітарна, фінансова, соціальна, психологічна та правова допомога. Стрес, пов'язаний із втратою житла, нестабільністю життя, втратою близьких та рідних, а також відчуттям залишеності, негативно позначається на їхньому стані. Особливо гостро ця ситуація впливає на дітей, психіка яких є надзвичайно вразливою до травмуючих подій, що може проявлятися у вигляді агресії, зниженої самооцінки, замкненості та тривожності..

Як вважає Ю. Жданович, «масова вимушена міграція – серйозний обмежувальний фактор для розвитку та соціалізації особам у складних життєвих обставинах в період збройного конфлікту в країні, який підлягає врахуванню у сучасній ситуації. Вона підсилює гостроту й актуальність прийняття оптимальних рішень у сфері соціальної політики, соціально-педагогічної та соціальної роботи, вибору ефективних соціально-педагогічних технологій у роботі» [10].

«Проблема внутрішньої міграції має комплексний характер. Надто, наважимося стверджувати, що кожний конкретний випадок активізації внутрішньої міграції в країні має свої специфічні «пускові механізми», супроводжувальні обставини, специфічний характер соціальних проблем, створюваних цим явищем, та специфічні особистісні деформації його суб'єктів. Отже, феномен внутрішньої міграції у певних конкретних обставинах вимагає окремого предметного різногалузевого наукового дослідження» [6].

У навчальному посібнику автори відзначають, що «соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в сучасних умовах» «ВПО та особи у складних життєвих обставинах є сьогодні новими клієнтами ГО та соціальних служб, їх багато. Відзначимо дистантність таких сімей, де головами родин, які приймають рішення за всю сім'ю, є жінки з тривалою підвищеною рольовою напругою і складним емоційним станом, які перебувають під тривалим стресом і більшість мають розлади соціальної адаптації в новій громаді, психологічні травми. Працювати з такими категоріями клієнтів більшість соціальних працівників в переважній більшості регіонів України не вміли, до вторгнення РФ всіх в ЗВО навчали працювати в мирних умовах. Відзначимо, що психологічні травми є більшими у тих, хто безпосередньо перебував в зоні бойових дій. Сьогодні до ВПО є прийняття, чуйність і толерантність в суспільстві, це вже не ярлик і стигма, як було в 2014 році. І це проблеми всієї країни, а не 2 регіонів, як раніше» [18].

Відповідно до Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» внутрішньо переміщена особа має право на: «єдність родини; сприяння органами державної виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та суб'єктами приватного права у пошуку та возз'єднанні членів сімей, які втратили зв'язок внаслідок внутрішнього переміщення; інформацію про долю та місцезнаходження

зниклих членів сім'ї та близьких родичів; безпечні умови життя і здоров'я; достовірну інформацію про наявність загрози для життя та здоров'я на території її покинутого місця проживання, а також місця її тимчасового поселення, стану інфраструктури, довкілля, забезпечення її прав і свобод; створення належних умов для її постійного чи тимчасового проживання; оплату вартості комунальних послуг, електричної та теплової енергії, природного газу в місцях компактного поселення внутрішньо переміщених осіб (містечках із збірних модулів, гуртожитках, оздоровчих таборах, будинках відпочинку, санаторіях, пансіонатах, готелях тощо) за відповідними тарифами, встановленими на такі послуги та товари для населення; забезпечення органами державної виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та суб'єктами приватного права можливості безоплатного тимчасового проживання (за умови оплати особою вартості комунальних послуг) протягом шести місяців з моменту взяття на облік внутрішньо переміщеної особи; для багатодітних сімей, осіб з інвалідністю, осіб похилого віку цей термін може бути продовжено; сприяння у переміщенні її рухомого майна; сприяння у поверненні на попереднє місце проживання; забезпечення лікарськими засобами у випадках та порядку, визначених законодавством; надання необхідної медичної допомоги в державних та комунальних закладах охорони здоров'я; влаштування дітей у дошкільні та загальноосвітні навчальні заклади; отримання соціальних та адміністративних послуг за місцем перебування; проведення державної реєстрації актів цивільного стану, внесення змін до актових записів цивільного стану, їх поновлення та анулювання за місцем перебування; безкоштовний проїзд для добровільного повернення до свого покинутого постійного місця проживання у всіх видах громадського транспорту у разі зникнення обставин, що спричинили таке переміщення; отримання гуманітарної та

благодійної допомоги й інші права, визначені Конституцією та законами України» [11].

З 2014 року в країні визначено розподіл вимушених переселенців на категорії згідно з перенесеними втратами та рівнем їх психологічної травматизації, виділяють наступні категорії:

«1) ті, хто покинув зону військового конфлікту заздалегідь (із речами та документами);

2) ті, хто залишив зону військового конфлікту поспіхом (кому не все з речей вдалося забрати, хто потрапив під обстріли);

3) ті, хто потрапив під обстріли, у кого частково або повністю зруйновано житло;

4) ті, хто перебував довгий час у зоні воєнних дій;

5) ті, хто має поранення, або у кого члени родини зазнали поранень;

6) ті, у кого був факт загибелі близької людини в зоні збройного конфлікту;

7) ті, у кого дехто з членів родини все-таки залишилися в зоні активних бойових дій» [29].

Також у Законі України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» зазначається, що «до переліку складних життєвих обставин відноситься перебування в екстремальній життєвій ситуації (у зоні міжетнічних чи міжрелігійних конфліктів, аварій, катастроф, збройних конфліктів) тощо» [11].

Головною метою громадської організації «Гайдамацький простір» є: здійснення та захист прав і свобод осіб з обмеженими можливостями, СЖО, ВПО, АТО/ООС, УБД, молоді, та інших, задоволення суспільних, зокрема, економічних, соціальних, культурних, екологічних, та інших інтересів. У разі виникнення надзвичайних ситуацій та стихійного лиха приймати участь у рятуванні людей і майна, підтримання громадського

порядку, надання невідкладної допомоги особам, які потерпіли від надзвичайних ситуацій.

Отже, внутрішньо переміщені родини та СЖО є особливою категорією населення, які потребують комплексної соціальної допомоги, зокрема, через складні життєві обставини внаслідок збройного конфлікту в Україні.

1.2. Сучасні проблеми осіб у складних життєвих обставинах та особливості соціальної роботи з ними

«Майже десять років на території України триває військовий збройний конфлікт, що зумовлює ускладнення як політичної, так і соціально-економічної ситуації. «Усе це, – як пише Г. Гаврилюк, – спричиняє занепокоєння соціальним та психологічним станом тієї частини населення, якій довелося та доводиться емігрувати до безпечніших регіонів країни. Через це проблема і науково-теоретичного осмислення, й практичного застосування комплексу соціальної допомоги переселенцям та їх дітям і членам родин стає основоположною в нашому суспільстві» [4].

У своїй роботі «Проблеми внутрішньо переміщених осіб в Україні» І. Трубавіна визнає, що «причинами масового внутрішнього переміщення осіб, сімей з дітьми в Україні є прагнення жити в безпеці, виїхати з-під обстрілів, неможливість жити на території, на якій відсутні умови для виховання, розвитку і догляду за дітьми, життя і роботи дорослих (відсутність продуктів харчування, води, світла, ліків, освіти, транспорту, втрата житла тощо). Багато домівок є розбомбленими і зруйнованими, що унеможливорює повернення туди переселенців навіть після закінчення військового конфлікту. Переселенці з Криму виїжджають переважно з причин побоювання переслідувань з приводу громадської та журналістської діяльності тощо. В ООН заявили, що

Україна займає 9 місце у світі за кількістю внутрішньо переміщених осіб» [32].

Проблема внутрішньо переміщених осіб, їх соціальної адаптації, захисту і відновлення прав набула в Україні масового характеру і світового масштабу. У Методичних рекомендаціях «Сприяння соціальній роботі в умовах гуманітарної кризи» зазначається, що «військовий конфлікт на Сході України привів до того, що значна кількість сімей та дітей, які зробили вибір залишитися громадянами України, вимушено покинули свої домівки внаслідок військового конфлікту, залишивши все своє майно, соціальні зв'язки, роботу, плани, налагоджене колись життя. Це є нові клієнти соціальних служб і користувачі соціальних послуг, які мають свої специфічні проблеми, що пов'язані із соціальною адаптацією та примиренням, на які треба адекватно реагувати на рівні держави, суспільства, громади, сім'ї, кожної особистості. Це вимагає створення нових структур в органах місцевого самоврядування для допомоги СЖО, ВПО, адресних соціальних послуг для них» [33].

Часто у СЖО та внутрішньо переміщених осіб внаслідок стресу від зміни середовища спостерігаються прояви девіантних поведінкових характеристик, а саме: агресивність, делінквентність, негативне ставлення до мешканців (місцевого населення), намагання триматися осторонь громадських проблем тощо. Таким чином, у осіб у складних життєвих обставинах спостерігається соціальна дезадаптація, процес якої починає провокувати неуспішність, відхилення у поведінці, соціальна несправедливість. Тож внаслідок дезадаптації виникають функціональні, або навіть органічні порушення психічного та соматичного здоров'я, що є причиною того, що подібну проблему треба вирішувати комплексно, мультидисциплінарною командою.

Соціальна робота є «трудова та професійна діяльність, що спрямована на мінімізацію негативних наслідків, попередження та

запобігання, допомогу в подоланні складних життєвих обставин нужденних категорій населення, а також це підсиленню здатності до реалізації й здійснення власного життєвого потенціалу представників цих категорій» [25]. Під час воєнного часу виникає набагато більше складних життєвих обставин (СЖО) та їх наслідків, ніж в мирний час, отже, й збільшується обсяг потреб у соціальній допомозі. Соціальна робота покликана допомогти у процесах вирішення проблем створення нормальних соціальних умов, збереження і дотримання прав людини. Актуальність соціальної роботи у період воєнного стану в Україні пов'язано з рядом чинників. По-перше, через війну зросла кількість людей, які потребують соціальних послуг для забезпечення соціальних гарантій та належної якості життя. Допомоги потребують внутрішньо переміщені особи, які змушені були залишити свої домівки й позбавлені найнеобхіднішого для задоволення базових потреб. На жаль, державні ресурси для цього є вкрай обмеженими. По-друге, значних труднощів зазнають громади, розташовані в зоні активних бойових дій, а також ті, що знаходяться в тилу й приймають переселенців. За статистикою, кожен шостий українець зараз є переселенцем, що створює економічне, соціальне, психологічне та політичне навантаження на приймаючі громади. Варто зазначити, що війна триває, і в країні немає безпечних місць – населення постійно перебуває під обстрілами. З 2014 року це був конфлікт, що охоплював Донецьку та Луганську області, тому досвід надання соціальних послуг для ВПО мали переважно громади сусідніх регіонів. У решті областей та регіонів робота з переселенцями була значно обмеженою.

Надання соціальної допомоги внутрішньо переміщеним сім'ям в Україні регламентується чинною законодавчою базою, що постійно оновлюється і вдосконалюється через виклики широкомасштабного збройного конфлікту на території нашої держави. Виникнення явища міграції є не лише наслідком військових дій, це як «лакмусовий

папірець» підготовки суспільства до кризової ситуації, що почала формуватися з 2014 року. Відповідно у державі стала створюватися і нормативно-правова основа соціальної роботи з ВПО (див. таблицю 1.1).

Таблиця 1.1

Нормативно-правове забезпечення здійснення соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами

Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» №1706-VII від 20.10.2014	Цей Закон відповідно до Конституції та законів України, міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, встановлює гарантії дотримання прав, свобод та законних інтересів внутрішньо переміщених осіб.
Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України» 211-VIII від 02.03.2015	Закон врегульовує оподаткування благодійної допомоги особам, які проживають в зоні АТО чи в Криму, або є вимушено переселеними з цих територій
Закон України №245-VIII «Про внесення змін до деяких законів України щодо посилення соціального захисту внутрішньо переміщених осіб» від 05.03.2015 року №245-VIII	Внесено зміни до законів України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття», «Про зайнятість населення», «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» та врегульовано питання посилення соціального захисту безробітних з числа внутрішньо переміщених осіб, недопущення звуження прав безробітних громадян та розширення можливості участі зареєстрованих безробітних у громадських роботах суспільно-корисного спрямування. Урегульовано питання щодо призначення та виплати допомоги по безробіттю внутрішньо переміщеним особам, які не мають документів, необхідних для надання статусу безробітного
Закон «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії»	Закон визначає коло осіб, для яких встановлені нормативи соціальних послуг; забезпечена можливість визначення переліку, видів, обсягів, норм та нормативів соціальних послуг, що надаються за рахунок державного та місцевого бюджетів.
Закон України «Про місцеве самоврядування»	Цей Закон визначає мінімальний рівень соціальних потреб як гарантований державою мінімальний рівень соціальних послуг на душу населення в межах усієї території України.
Закон України «Про місцеві державні адміністрації»	Закон відносить до повноважень місцевих органів влади, зокрема, здійснення функцій соціального захисту населення

Необхідність та потреба допомоги внутрішньо переміщеним особам у кризових умовах виявила, м'яко кажучи, неповну готовність на рівні інституційних механізмів системи державних установ та закладів для реалізації прав і свобод кожного громадянина України, а також

довела ледь не повну відсутність ресурсів, що необхідні для задоволення потреб визначеної категорії населення.

Аналіз практичного досвіду дозволяє окреслити наступні запити щодо здійснення соціальної роботи з категорією вимушених переселенців (особливо – дітей) в умовах воєнного стану:

- допомога в отриманні або відновленні соціального статусу (вирішення проблем, пов'язаних із пошуком житла для родини та роботи для батьків, організація самозайнятості переселенців);

- допомога у відновленні втрачених через переїзд або військові дії документів;

- реабілітація постраждалих від обстрілів дітей переселенців (лікування після поранень, протезування, відновлення після лікування);

- допомога вимушеним переселенцям-батькам – у забезпеченні елементарних потреб дітей (їжа, одяг, навчальні прилади, іграшки);

- реалізація прав дітей на навчання та виховання (влаштування до закладів освіти дітей вимушених переселенців);

- допомога у процесі інтеграції до нового соціального середовища;

- встановлення нових соціальних зв'язків (стосунки із новим соціальним оточенням, сусідами,);

- допомога дітям впоратися із їх реакцією на досвід війни;

- соціальна психоемоційна допомога;

- допомога у подоланні стресу через вимушений переїзд тощо.

Як зазначає І. Сьомкіна, «основними напрямками діяльності державних соціальних служб в Україні в напрямку соціальної підтримки сімей вимушених переселенців сьогодні є: соціальний патронаж сімей; консультування із соціально-правових питань; сприяння в отриманні пільг, допомоги, компенсацій та інших виплат, матеріальної й натуральної допомоги; консультування з питань самозабезпечення; сприяння у вирішенні питань зайнятості, влаштування на курси перепідготовки тощо» [29].

Колектив авторів «Стратегії і виклики соціальної роботи із внутрішньо переміщеними особами» виділяє наступне: «Ключові інтервенції у соціальній роботі з переміщеними особами: у роботі з ВПО соціальні працівники можуть застосовувати як *короткострокові* (кризове втручання; аутріч робота; орієнтована на завдання модель соціальної роботи), так і *довгострокові стратегії втручання*, орієнтовані на системно-екологічну модель соціальної роботи (концепція людина в оточенні)» [7].

«У кризовому втручанні доцільно використовувати такі техніки підтримки: надання інформації та інструкцій (куди звертатися, де і яку допомогу можна отримати; як використовувати техніки відновлення тощо); використання малюнків, буклетів та інших засобів комунікації (дорожні карти, брошури, Інтернет); визначення можливої підтримки з боку інших людей (наявність родичів та знайомих, які можуть допомогти); вербалізація емоційних станів; допомога клієнтові у визначенні можливих дій та стратегій поведінки; надання достатнього часу; використання рефлексії; визначення проблеми такою, що є складною і не має розв'язання; досягнення домовленостей щодо порядку подальшої роботи; постійний перегляд процесу роботи» [7].

Слід зауважити, що у процесі кризового втручання фахівець/чиня соціальної роботи працює лише з наслідками кризи, не впливаючи на саму психотравмуючу подію. Але під час кризового втручання соціальні працівники часто змушені обрати директивну позицію і взяти відповідальність на себе. Така «аутріч-робота» передбачає надання послуги за межами соціального закладу, у місцях розташування ВПО. Такі дії К. Лай та Б. Толіашвілі визначають як «мобільні інтервенції» [22].

«Аутріч працівники надають послуги в місцях компактного проживання ВПО (таборах, санаторіях тощо). Орієнтована на завдання модель ґрунтується на тактиці маленьких кроків, коли поступово

виконуються певні завдання із відновлення соціального функціонування людини. Ці завдання визначаються під час зустрічі людини (родини) із соціальним працівником, і виконуються поступово у проміжку між зустрічами» [7].

Гусак Н. Є., Семигіна Т. В., Трухан С. О. зазначають, що «довгострокові стратегії втручання (К. Лай; Х. Канг) виходять із того, що допомога ВПО має бути багаторівневою (індивідуальна допомога, зв'язок із громадою і представництво інтересів, участь у колективних політичних діях) та орієнтованою на відновлення зв'язків між людиною і соціальними системами, побудову місцевих систем підтримки, залучення ресурсів громади, зокрема волонтерів, до допомоги людям, які опинились за межами звичного середовища і відносин. Деякі автори наполягають, що сталі ефективні результати допомоги переміщеним особам, які постраждали унаслідок військових дій, можливі лише за умови застосування підходу, орієнтованого на розвиток громади (М. Фредеріко та ін.), або локальних форм підтримки (Д. Дуцет, Д. Денов)» [7].

Зрозуміло, що коли люди «свідомо обирають виїзд із небезпечних територій, частину проблем вдається вирішити вимушеним переселенцям самостійно, тобто ці люди і морально і фізично готові до цього. Хоча треба наголосити, що це зовсім не означає, що процес адаптації буде успішним. Тому допомагати та сприяти вирішенню поставлених задач будуть соціальні працівники чи фахівці із соціальної роботи. Щоправда, у фахівців точка зору на надання допомоги переселенцям різниться: одні наполягають на допомозі в повному обсязі, тобто в усіх сферах життєдіяльності мігрантів, інші ж поділяють точку зору про допомогу опосередкованого характеру, тобто допомога під час самостійного влаштування та вирішення власних потреб» [4].

РОЗДІЛ 2

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ РОБОТИ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У НАДАННІ КОМПЛЕКСНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ ОСОБАМ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

2.1. Реінтеграція до суспільства через ведення випадку осіб у складних життєвих обставинах

Концепція ведення випадку (case management) – це один з основних методів соціальної роботи для реінтеграції осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах.

Науковці А. Акмалова і В. Капіцин визначають особливості соціальної роботи з особами у складних життєвих обставинах (далі – СЖО), ВПО, що пов'язані з адаптацією або пристосуванням особистості, наступним чином: «успішній соціальній адаптації сприяє мобілізація внутрішніх ресурсів людини, якщо вони ще не остаточно витрачені і людина не виснажена. Тому потрібні послуги з подолання негативних фрустрацій та послуги з формування стресостійкості, вмінь мобілізації, формування активності і самостійності, вмінь позитивного вияву фрустрацій» [32].

Примирення, на їхній погляд, є «складовою та умовою соціальної адаптації ВПО і передбачає налагодження стосунків як в громаді, так і впорядкування свого внутрішнього світу у таких членів родини, прийняття нових умов життя навіть із втратами і негараздами, погодження навіть на несправедливість, яка з ними сталася у порівнянні з іншими громадянами України і знаходження в собі сил почати життя з нової сторінки без образ і засмучень. Зовнішнє примирення – в громаді – можливе за умов порозуміння та діалогу сторін, застосуванню при необхідності медіації, фасилітації, виявленню емпатії, здійснення

ефективної комунікації без насилля, надання можливості бути почутим усім сторонам, організації спільних практичних дій, які забезпечують інтеграцію переселенців в громаду. Внутрішнє примирення є психологічною проблемою і залежить як від активності особистості, її фізичного стану, життєвих цінностей, пріоритетів, роботи над своїми емоціями (їх проживання, виплескування, формування нових), так і від зовнішнього примирення, яке може бути успішним і сприяти внутрішньому примиренню, так і неуспішним і посилювати внутрішнє неприйняття нових умов, заважати соціальній адаптації ВПО» [32].

Фахівці, які працюють з внутрішніми переселенцями, вказують на те, що найбільш успішно адаптуються та сприймають нові умови життя діти та жінки, у той час як чоловікам, пенсіонерам й інвалідам це вдається набагато важче. «Основним методом соціальної роботи з СЖО, ВПО сьогодні є ведення випадку, під яким розуміють такий спосіб здійснення соціальної роботи, метою якого є формування у дезадаптованої людини навичок самостійного вирішення проблем задля успішної адаптації у соціумі. Метою ведення випадку переселенця є соціальна адаптація до нових умов життя, що сприяє реінтеграції вимушено переміщеної особи в українське суспільство. Зазначимо, що адаптація є результатом розв'язання послідовно повторюваних ситуацій, процес їх подолання, в ході якого особистість використовує вже набуті вміння і механізми поведінки або відкриває нові способи поведінки і розв'язання задач, засвоює новий досвід поведінки» [33].

Метод «ведення випадку» включає:

- «виявлення складних життєвих обставин у родин з числа СЖО ;
- взяття у подальшу роботу та визначення складності випадку;
- формування позитивної мотивації у СЖО до прийняття пропонованих соціальних послуг;
- планування роботи фахівцями;

- реалізацію окресленого плану дій;
- повторна оцінка складних життєвих обставин родини переселенців;
- визначення рішення або про ефективність роботи, або про припинення ведення випадку» [7; 18; 27].

На основі окреслених проблем клієнтів фахівцями соціальної роботи визначається пакет соціальних послуг для сімей переселенців, які опинились в складних життєвих обставинах. Такий набір соціальних послуг для СЖО повинен враховувати:

- етапи соціальної адаптації СЖО;
- проблеми щодо примирення родини у тій територіальній громаді, куди прибули ВПО;
- обов'язкова орієнтація на збереження цілісності сім'ї;
- дотримання прав дітей у сім'ї та новому середовищі;
- інші соціальні послуги, що визначені як необхідні для адаптації у результаті визначення складності кожного окремого випадку.

Усі соціальні послуги для СЖО повинні базуватися на родинноцентричному та людиноцентричному підходах, а також на основі «допомоги для самопомоги» та «кризового втручання». Долання складних життєвих обставин СЖО через переорієнтацію їх шляхом розвитку: «це кількісні та якісні зміни в особистості як цілісності, які характеризують її рух від нижчого до вищого рівнів її життєдіяльності. Ці зміни в сім'ї стосуються засвоєння СЖО, окремою сім'єю, її членами ролей, прав та обов'язків, формування життєвих умінь та батьківської компетентності, сімейних цінностей, батьківства, набуття самостійності в суспільстві через адаптацію та уособлення. Тобто через механізми соціалізації, які дозволяють їм без проблем вписатися в нову громаду» [32].

Поряд із соціальною роботою важливою для створення соціальних умов для реалізації прав СЖО є соціально-педагогічний напрям

діяльності, в основі якого лежить оптимізація та об'єднання позитивних факторів та ресурсів у приймаючій територіальній громаді для подолання переселенцями складних життєвих обставин.

Психологічна робота має на меті самим СЖО та членам їх сімей змінити своє ставлення до факту наявності статусу «внутрішньо переміщеної особи» та до проблем, що виникли в результаті виїзду; також психологи допомагають визначити основні шляхи згуртування ВПО, пристати на позиції примирення й усвідомлення необхідності адаптації.

Правова сторона соціальної роботи зі особами у СЖО ставить завданнями захист та реалізацію прав ВПО, а також правове регулювання стосунків внутрішніх переселенців у новій територіальній громаді. Доцільними для окреслених завдань є наступні форми – адвокації, посередництва, представлення інтересів, стимулювання до здійснення самодопомоги. Правове підґрунтя надання соціальних послуг внутрішньо переміщеним особам у СЖО часто вимагає оновлення та актуалізації специфіки змісту функцій та практичної діяльності фахівців соціальної роботи або соціального працівника під час роботи саме з цією категорією населення.

Таким чином, фахівець із соціальної роботи або соціальний працівник під час виконання функціональних обов'язків може виконувати професійні ролі:

- адвоката;
- посередника;
- експерта;
- соціального терапевта;
- медіатора (конфліктолога);
- соціального асистента;
- організатор соціального виховання;
- соціального менеджера, брокера послуг та інші.

«Родиноцентричний і проблемноорієнтований підходи до соціальної роботи дозволяють організовувати роботу з СЖО для подолання кризи, забезпечення нормального функціонування і розвитку; виділити права людини, права СЖО, права сім'ї відповідно до чинного законодавства як складову роботи різних установ, дає основу їх співпраці в інтересах СЖО, сприяє їх активізації у розв'язанні їх проблем» [32].

Сутність «допомоги для самопомоги» і кризового втручання (див. на рис. 1.) «передбачають ставлення до СЖО як до суб'єктів свого життя і тільки у випадку загрози життю, здоров'ю дітей і дорослих – як до об'єктів роботи з ними. При визначенні пакету соціальних послуг СЖО, які є ВПО, доцільно враховувати етапи адаптації людини до екстремальних умов життя і діяльності: первинна адаптація, період стабілізації, можлива дезадаптація, вторинна адаптація» [33].

«Перше успішне подолання проблем сімей та дітей, які є ВПО, не є цілковитою ознакою успіху, потрібна ще тривала робота з проблемами (усвідомленими чи неусвідомленими), їх причинами і наслідками, робота над психологічною і подальшою соціальною адаптацією і подоланням пережитих психологічних травм. Це означає включення в пакет соціальних послуг щодо профілактики та реабілітації. Пережитий тривалий стрес у вигляді різних механізмів психологічного захисту може приводити як до мобілізації, активності людей до адаптації, так і до появи загрози життю і здоров'ю дорослих і дітей, пасивності, шкідливих звичок тощо. Фрустрації можуть виявлятися як у позитивних, так і негативних реакціях людини. Позитивні реакції виявляються у конструктивних рішеннях, подоланні проблем і перешкод» [32].

**Модель надання соціальних послуг ВПО в СЖО
за «допомогою для самопомоги» і кризового втручання**

Рис. 2.1. Модель надання соціальних послуг ВПО у СЖО за моделлю «допомога для самопомоги» у ході кризового втручання

Отже, все вищенаведене є необхідним для успішної та ефективної соціальної адаптації сімей-переселенців в новому середовищі та умовах життя.

Реінтеграція осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах (СЖО), є однією з найважливіших соціальних завдань сучасного суспільства, що сприяє відновленню їхнього потенціалу, поверненню до активного життя та інтеграції у соціальні структури. *Ведення випадку або case management* є основним інструментом, який дозволяє розробити індивідуальний підхід до потреб кожної особи та сприяє координації послуг, необхідних для подолання соціальних труднощів.

Мета ведення випадку полягає в забезпеченні ефективного процесу реінтеграції особи до суспільства шляхом координації та моніторингу індивідуальних планів підтримки і допомоги. Основні завдання включають: оцінку потреб та ресурсів особи, планування індивідуальної підтримки на основі оцінки, координацію доступу до необхідних соціальних послуг, сприяння розвитку соціальних навичок для самостійного подолання життєвих труднощів.

Ведення випадку базується на кількох принципах, що визначають успішність процесу реінтеграції: *індивідуальний підхід* з урахуванням специфічних потреб, ресурсів та особистих обставин кожного клієнта, *комплексність* (ведення випадку включає координацію різноманітних послуг (соціальних, медичних, психологічних, освітніх) для забезпечення всеохоплюючого підходу), *партнерство з клієнтом*, який є активним учасником процесу, залученим до розробки плану підтримки та прийняття рішень, *ефективність і гнучкість* (програма повинна бути адаптована до змінних обставин клієнта та вчасно реагувати на нові потреби), *конфіденційність та етичність*, що є обов'язковим при роботі з клієнтом.

Етапи ведення випадку: оцінка потреб, планування, реалізація плану підтримки, моніторинг і оцінка.

Оцінка потреб. На цьому етапі соціальний працівник разом із клієнтом проводить комплексну оцінку життєвої ситуації та визначає потреби, ресурси, потенційні бар'єри та ризики. Оцінка передбачає використання різних методів, таких як інтерв'ю, анкетування, тестування тощо.

Планування. Розробляється індивідуальний план підтримки, що включає цілі, завдання та заходи, необхідні для досягнення позитивних змін у житті клієнта. Під час планування особлива увага приділяється залученню клієнта до процесу, щоб забезпечити його активну участь і відповідальність.

Реалізація плану підтримки. На етапі реалізації соціальний працівник координує доступ до соціальних, медичних та інших послуг, залучаючи відповідних спеціалістів та ресурси. Ведення випадку також включає підтримку клієнта в розвитку соціальних навичок і вміння самостійно долати життєві труднощі.

Моніторинг і оцінка. Моніторинг передбачає регулярний аналіз прогресу в досягненні поставлених цілей та завдань. На основі отриманих результатів програма може бути адаптована для підвищення її ефективності та відповідності змінним потребам клієнта.

Роль ведення випадку в реінтеграції осіб у складних життєвих обставинах полягає у психологічній підтримці, соціальній адаптації, професійній та освітній інтеграції, медичній підтримці.

Один із ключових компонентів ведення випадку — надання психологічної підтримки, яка допомагає особі відновити внутрішню рівновагу, зміцнити самооцінку та подолати емоційні труднощі. Це є важливим етапом для подолання наслідків СЖО та повернення до активної соціальної ролі.

Ведення випадку сприяє розвитку соціальних навичок, необхідних для успішної адаптації у суспільстві, таких як навички комунікації, планування та розв'язання конфліктів. Соціальний працівник допомагає клієнту знайти шляхи до відновлення соціальних зв'язків і знайомств.

У випадках, коли клієнт стикається з труднощами у професійній сфері, ведення випадку може включати допомогу у пошуку роботи, організацію навчальних курсів або тренінгів для розвитку професійних навичок, що сприяє його самозабезпеченню та економічній незалежності.

Особи у СЖО часто мають проблеми зі здоров'ям, зумовлені стресовими обставинами. Ведення випадку забезпечує доступ до необхідних медичних послуг і допомагає координувати лікування.

Переваги ведення випадку в соціальній роботі: індивідуалізація підтримки (індивідуальний підхід до кожного клієнта сприяє кращій адаптації послуг до його потреб), ефективність ресурсоемних рішень (забезпечується раціональне використання ресурсів і мінімізуються дублювання послуг), підвищення соціальної відповідальності (заохочення клієнта до активної участі в процесі підтримки зміцнює його відповідальність за особисті рішення), зниження соціальних ризиків (ведення випадку знижує ймовірність повернення клієнта у СЖО, забезпечуючи сталість позитивних змін).

Ведення випадку є ефективним методом реінтеграції осіб, що перебувають у складних життєвих обставинах. Використання цього підходу в соціальній роботі дозволяє досягти високої індивідуалізації та гнучкості процесу підтримки, що сприяє відновленню соціальної активності клієнтів і поверненню їх до повноцінного суспільного життя.

Таким чином, ведення випадку є відповідальністю як соціального працівника, так і самого клієнта, який перебуває у складних життєвих обставинах. Однак відповідальність за зміни в особистому житті, за своє благополуччя та користування власними правами покладається безпосередньо на клієнта. Водночас внутрішньо переміщені сім'ї з дітьми можуть прийняти або відмовитися від запропонованих їм соціальних послуг. Важливо підкреслити, що втручання соціального працівника можливе лише в разі загрози життю чи здоров'ю дитини, коли сім'я стає об'єктом соціальної роботи, а дитину ізолюють від небезпеки. Зібрана інформація про сім'ю повинна залишатися конфіденційною і бути доступною тільки членам мультидисциплінарної команди фахівців.

2.2 Паспорт авторського соціального проекту «НАВ» (для роботи в межах громадської організації з особами, які опинились у складних життєвих обставинах)

«НАВ» є самоназвою групи активістів, хто перші в місті Костянтинівка Донецької області створив перший консультаційний хаб як відповідь на актуальні запити населення, тож аналіз діяльності організації демонструє, що він відповідає всім критеріям проекту.

Основна діяльність хабу полягатиме у наданні консультаційної підтримки у надзвичайних ситуаціях, а також соціальної, психологічної та правової допомоги СЖО та їх сім'ям. З 2014 року ведеться допомога внутрішньо переміщеним особам у сферах відновлення грошової допомоги, оформлення інвалідності, пошуку роботи та житла. Починаючи з 2018 року ми займаємось допомогою найбільш незахищеним верствам населення та людям, які за певних причин не мають доступу до соціальних послуг. Наша громадська організація є осередком координації зусиль між владою та громадою та одна з найперших, яка відкликається на допомогу у кризових ситуаціях.

Актуальність проекту. Військові конфлікти та вимушена міграція значно впливають на соціальний стан ВПО, зокрема на емоційний, економічний та психологічний аспекти. Важливість надання допомоги внутрішньо переміщеним особам та їх інтеграції до нового середовища є критичною для їх успішної адаптації та подальшого соціального розвитку.

Проект «НАВ» є актуальним і надзвичайно важливим, оскільки в сучасних умовах зростає кількість внутрішньо переміщених осіб (ВПО), які потребують не лише базових соціальних і гуманітарних послуг, а й психологічної, економічної та освітньої підтримки для інтеграції в нове соціальне середовище.

Актуальність проекту визначають наступні критерії:

1. *Зростаюча кількість ВПО:* через військові конфлікти та соціально-економічні труднощі багато громадян вимушено залишають свої домівки. ВПО потребують комплексної підтримки у нових умовах, де вони часто стикаються з проблемами працевлаштування, психологічного стресу та адаптації.
2. *Проблеми адаптації та інтеграції:* новий регіон проживання створює для ВПО труднощі адаптації, а їх інтеграція до місцевого середовища є надзвичайно важливою як для них, так і для громади. «НАВ» забезпечує простір, де вони можуть отримати необхідну допомогу та підтримку для інтеграції.
3. *Соціальна напруженість:* часто внаслідок відмінностей у культурі чи особливостей нових умов виникають непорозуміння між ВПО та місцевими жителями. Проект сприяє подоланню цього бар'єру, організовуючи заходи, які допомагають ВПО знайти своє місце в новому середовищі.

Важливість проекту пов'язана з наступними чинниками:

1. *Комплексний підхід до підтримки:* «НАВ» пропонує інноваційні методи роботи, що включають психологічну, освітню та соціально-економічну підтримку. Це допомагає ВПО не тільки в короткостроковій перспективі, але й сприяє їхній довготривалій інтеграції та соціальному становленню.
2. *Реальна підтримка психологічного відновлення:* ВПО часто мають негативний досвід та емоційні травми, викликані воєнними подіями та переміщенням. Психологічна підтримка, яку надає «НАВ», дозволяє їм справитися з травмою та почати нове життя, що надзвичайно важливо для успішної інтеграції.
3. *Соціально-економічне зростання громади:* підтримуючи ВПО у питаннях працевлаштування та розвитку нових навичок, проект сприяє збільшенню економічної активності в регіонах їх нового проживання. ВПО, які мають можливість самореалізації та

працевлаштування, стають цінним ресурсом для громади, що сприяє економічному розвитку регіону.

4. *Сприяння національній стабільності*: реалізація такого проекту зменшує ризики соціальної напруженості та сприяє створенню стабільної соціальної структури, що є важливим елементом для відновлення та розвитку всієї держави.

Таким чином, проект «НАВ» є актуальним і важливим, оскільки він надає необхідну підтримку внутрішньо переміщеним особам на всіх етапах адаптації до нових умов життя, сприяє їхній соціальній та економічній інтеграції, а також знижує рівень соціальної напруги.

Мета соціального проекту «НАВ»: створити простір для підтримки, інтеграції та соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб (ВПО), забезпечити їм доступ до ресурсів для розвитку, навчання та психологічної допомоги.

Завдання соціального проекту «НАВ»:

1. Психологічна допомога та підтримка (організувати регулярні психологічні консультації, групи підтримки, арт-терапію для дорослих та дітей).

2. Соціально-економічна підтримка (допомогти ВПО у пошуку роботи, наданні консультацій з відкриття бізнесу, оформлення необхідної документації, консультацій з працевлаштування).

3. Освітні та культурні програми (проводити мовні курси, освітні тренінги, культурні заходи, щоб сприяти інтеграції в нове середовище).

4. Інформаційний супровід (забезпечити ВПО доступом до інформації щодо їхніх прав, можливостей, допомоги, доступної в державних та місцевих установах).

Цільова аудиторія:

- Внутрішньо переміщені особи, які потребують підтримки для інтеграції в нові соціальні умови

- Діти та молодь, які потребують психологічної допомоги для адаптації до нових умов життя
- Родини ВПО, які шукають нові можливості для працевлаштування та соціальної адаптації.

Терміни реалізації: 1 рік.

Етапи реалізації соціального проекту «НАВ»

Етап 1: Підготовчий

- Реєстрація та формування команди: набір та підготовка команди психологів, юристів, соціальних працівників, волонтерів.
- Пошук приміщення: оренда або використання безкоштовного простору для діяльності центру.
- Партнерство з місцевими та міжнародними організаціями: налагодження контактів з громадськими організаціями, державними установами та благодійними фондами для залучення ресурсів.

Етап 2: Розробка програм підтримки

1. Програма психологічної підтримки: проведення групових та індивідуальних консультацій, арт-терапії для дітей, майстер-класів зі стрес-менеджменту для дорослих.
2. Освітні програми: організація мовних курсів, програм підвищення кваліфікації, тренінгів з навичок працевлаштування.
3. Соціально-економічна підтримка: створення програми з пошуку роботи, підтримка у створенні резюме, підготовка до співбесід.
4. Програми інтеграції для дітей та підлітків: організація дитячих клубів, занять з мистецтва та спорту, що сприятимуть налагодженню комунікації між дітьми та полегшенню процесу адаптації.

Етап 3: Підтримка родин та громадська інтеграція

- Підтримка сімей ВПО: консультації з юристами, соціальними працівниками, допомога в оформленні документів.

- Громадські заходи: організація культурних заходів, які сприятимуть налагодженню зв'язків між ВПО та місцевими жителями.

Автором дослідження пропонується для впровадження розроблений план заходів в межах організації культурних заходів для налагодження зв'язків між ВПО та місцевими жителями в межах проекту «НАВ». Цей план спрямований на покращення інтеграції внутрішньо переміщених осіб (ВПО) у нові громади, створення позитивної атмосфери для знайомства, спілкування та культурного обміну. Кожен захід сприятиме зближенню між ВПО та місцевими мешканцями, знижуючи соціальну напруженість і формуючи позитивне середовище для співпраці.

1. Вечір знайомств «Моя історія»

Мета: познайомити учасників, дати можливість поділитися своїми життєвими історіями.

Формат: вечір спогадів, де кожен учасник може розповісти про свої корені, традиції, або цікаві події з минулого.

Час проведення: перший місяць проекту.

Ресурси: приміщення, проєктор для фото/відео-презентацій, кавабрейк.

Очікувані результати: знайомство учасників, створення довіри та відчуття спільноти.

2. Кулінарний фестиваль «Смак традицій»

Мета: показати кулінарне різноманіття та культурні традиції різних регіонів.

Формат: спільне приготування національних страв, де ВПО готують традиційні для них страви, а місцеві – свої.

Час проведення: другий місяць проекту.

Ресурси: продукти, посуд, кухня або відкритий простір для приготування їжі.

Очікувані результати: розвиток культури взаємної поваги, створення атмосфери єднання.

3. День мистецтва «Кольори культур»

Мета: надати можливість учасникам самовиражатися через мистецтво, показати культурну спадщину.

Формат: виставка робіт ВПО та місцевих художників, арт-терапія для дітей, майстер-класи з виготовлення національних сувенірів.

Час проведення: третій місяць проекту.

Ресурси: матеріали для малювання та творчості, виставковий простір.

Очікувані результати: залучення учасників до культурного обміну, можливість розповісти історії через мистецтво.

4. Кіновечори «Діалог культур»

Мета: обговорити важливі соціальні теми, що хвилюють як ВПО, так і місцевих жителів.

Формат: спільний перегляд фільмів, що відображають різні аспекти соціальних та культурних реалій. Після показу проводиться обговорення, обмін думками.

Час проведення: четвертий місяць проекту.

Ресурси: приміщення, обладнання для перегляду фільму, напої та закуски.

Очікувані результати: підвищення взаємного розуміння, обмін культурним досвідом.

5. Спільний фестиваль творчості та талантів

Мета: виявити таланти серед ВПО та місцевих жителів, дати їм можливість виступити перед громадою.

Формат: відкритий захід на центральній площі чи в місцевому культурному центрі. Учасники представляють свої таланти (спів, танці, поезія, ремесла тощо).

Час проведення: шостий місяць проекту.

Ресурси: сцена, обладнання для виступів, організація заходу, реклама.

Очікувані результати: розширення кола спілкування, залучення громади до підтримки талановитих ВПО.

6. День спорту та активного відпочинку

Мета: організувати активний відпочинок, сприяти командній роботі та знайомству в неформальній атмосфері.

Формат: спортивні змагання, естафети, ігри, які сприяють об'єднанню учасників.

Час проведення: літній період, відкритий простір.

Ресурси: спортивний інвентар, призи для переможців, вода та перекус.

Очікувані результати: покращення фізичного стану учасників, зміцнення командної роботи, підвищення довіри.

7. Спільний благодійний захід «Сильні разом»

Мета: об'єднати зусилля ВПО та місцевих жителів для збору коштів або допомоги іншим людям, що потребують підтримки.

Формат: благодійний ярмарок, виступи, лотерея або аукціон.

Час проведення: кінець року.

Ресурси: місце для проведення заходу, допомога волонтерів, матеріали для проведення лотереї чи аукціону.

Очікувані результати: зміцнення почуття спільноти, можливість разом зробити корисну справу.

Очікувані результати заходів в межах організації культурних заходів для налагодження зв'язків між ВПО та місцевими жителями в межах проекту «НАВ»: налагодження позитивних зв'язків між ВПО та місцевими жителями, створення відчуття підтримки та приналежності у внутрішньо переміщених осіб, розвиток атмосфери довіри, що сприятиме соціальній стабільності, інтеграція ВПО в нові громади шляхом обміну традиціями та цінностями.

Цей план допоможе створити середовище, де внутрішньо переміщені особи та місцеві жителі можуть спілкуватися та співпрацювати, формуючи міцну та згуртовану спільноту.

Етап 4: Координація та моніторинг

- Моніторинг проекту: проведення регулярного аналізу прогресу проекту, анкетування учасників для оцінки рівня задоволеності.
- Коригування програм: на основі відгуків учасників та результатів моніторингу вносити зміни до програм для їхнього подальшого вдосконалення.

Очікувані результати соціального проекту «НАВ»:

- підвищення рівня психологічної та соціальної стабільності серед ВПО,
- створення нових можливостей для працевлаштування, навчання та самореалізації,
- зменшення рівня соціальної напруженості між місцевим населенням та внутрішньо переміщеними особами.

Бюджет та фінансування проекту. Основні витрати передбачаються на оренду приміщень, оплату праці психологів та тренерів, закупівлю матеріалів, обладнання для освітніх та культурних програм. Фінансування планується отримати за рахунок державних грантів, донорських коштів та партнерства з місцевими й міжнародними організаціями.

Соціальний проект «НАВ» відповідає на нагальну потребу підтримки ВПО, які через воєнний конфлікт залишили свої домівки та потребують допомоги для адаптації до нового середовища. Реалізація такого проекту є актуальною, оскільки забезпечує комплексну підтримку для ВПО, допомагаючи подолати психологічні, соціальні та економічні труднощі.

Проект сприяє налагодженню комунікації та співпраці між ВПО та місцевими жителями. Завдяки культурним заходам, освітнім програмам

та спортивним подіям ВПО отримують можливість адаптуватися та інтегруватися у нову громаду, зберігаючи при цьому власні культурні традиції.

«НАВ» забезпечує психосоціальну підтримку, яка допомагає ВПО подолати стрес, тривогу та соціальну ізоляцію, що виникають унаслідок вимушеного переселення. Психологічна допомога в рамках проекту знижує рівень травматичного стресу та покращує загальний психологічний стан учасників, сприяючи їхній соціальній стабільності.

Проект сприяє економічній інтеграції ВПО, допомагаючи їм здобути нові навички та знайти роботу. Це не тільки забезпечує матеріальну підтримку сімей, але й позитивно впливає на економічний розвиток громад, у яких проживають ВПО.

«НАВ» відіграє важливу роль у зменшенні соціальної напруги та формуванні позитивних стосунків між ВПО та місцевими жителями. Завдяки заходам, які сприяють взаємодії, довірі та повазі, проект допомагає уникнути соціальних конфліктів і сприяє соціальній єдності.

Проект «НАВ» має довгострокову перспективу, що сприяє сталому розвитку місцевих громад і підтримує процеси соціальної реінтеграції. Забезпечення стабільного середовища та можливостей для розвитку позитивно впливає на всю громаду, покращуючи умови життя як для ВПО, так і для місцевих жителів.

Таким чином, соціальний проект «НАВ» є важливим кроком у підтримці та інтеграції внутрішньо переміщених осіб. Завдяки комплексному підходу, який охоплює культурну, психологічну, економічну та соціальну складові, проект сприяє формуванню стійкої, згуртованої та відкритої громади, здатної допомогти ВПО відновити своє життя та реалізувати свій потенціал.

ВИСНОВКИ

Основними видами допомоги під час надзвичайних ситуацій для СЖО окреслюють наступні: фактична інформація, відповідна до віку; зрозумілі, відкриті пояснення тих подій, що відбуваються; допомога у висловленні своїх емоцій та почуттів, заняття улюбленою справою або хобі; загальна підтримка у родині; звичний розпорядок дня.

Відповідальність за ведення випадку розподіляється між соціальним працівником і самим клієнтом, який опинився у складних життєвих обставинах. Проте за зміни в особистому житті, за власне благополуччя та реалізацію своїх прав відповідає насамперед сам клієнт. Внутрішньо переміщені сім'ї з дітьми можуть прийняти або відмовитися від запропонованих соціальних послуг. Важливо зазначити, що втручання соціального працівника можливе лише в ситуації загрози життю чи здоров'ю дитини, коли сім'я стає об'єктом соціальної роботи, а дитину захищають від небезпеки. Уся інформація про сім'ю має залишатися конфіденційною і доступною лише членам мультидисциплінарної команди фахівців.

У роботі з внутрішніми мігрантами виділяють два основні напрями: практичну соціальну роботу (надання допомоги окремим людям чи групам, які потребують соціальної підтримки) та організаційну роботу (налагодження роботи соціальної служби, розробка ефективних програм тощо). Основна мета соціальних працівників та спеціалістів соціальних служб у роботі з мігрантами полягає у зменшенні негативних аспектів і наслідків, пов'язаних з переселенням. Соціальні працівники мають володіти навичками організації адаптації до нового соціального середовища, а також накопичувати інформацію про форми й методи роботи..

Щоб підвищити ефективність роботи з особами в складних життєвих обставинах та внутрішньо переміщеними особами, автори

дослідження пропонують запровадити соціальний проєкт «НАВ». Він передбачає створення доступного простору для активних і творчих людей, спрямованого на соціалізацію переселенців, їхній соціальний розвиток та інтеграцію в громаду населеного пункту, що їх приймає.

Соціальні проблеми внутрішньої міграції осіб, які опинились у складних життєвих обставинах, із зони збройного конфлікту, що виник через військову агресію сусідньої держави на території України, нині мають бути в центрі уваги соціальних досліджень та соціальної роботи як наукової галузі. Однак варто зазначити, що проблеми внутрішніх мігрантів і технології роботи з цією категорією населення ще недостатньо досліджені, що потребує подальших наукових досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алексєєнко Т. Ф. Проблеми вимушених переселенців в Україні як феномен біфуркації ціннісних смислів реального життя і соціального виховання. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 11 : Соціальна робота. Соціальна педагогіка. 2018. Вип. 24(2). С. 174–180. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_011_2018_24\(2\)_26](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_011_2018_24(2)_26).
2. Вимушені переселенці та приймаючі громади: уроки для ефективної суспільної адаптації й інтеграції : наук. доп. / за ред. канд. соціол. наук О.М. Балакіревої; НАН України, ДУ “Ін-т економ. та прогнозів. НАН України”. К., 2016. 140 с.
3. Войналович І.А. Вимушені переселенці: зарубіжний досвід, стан і реалізація їх прав в Україні / І.А. Войналович, М.О. Кримова, Л.В. Щетініна. *Соціально-трудова відносина: теорія та практика*. 2014. № 2. С. 250–257. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stvttp_2014_2_37.
4. Гаврилюк, Г. В. Діти вимушених переселенців як об’єкт соціальної роботи в період збройного конфлікту в країні. *Магістерські студії. Альманах*. Херсон ; Івано-Франківськ : ХДУ, 2023. Вип. 23. – С. 114–118.
5. Гожій І.О. Проблеми правового регулювання статусу внутрішньо переміщених осіб. *Вісник Національного технічного університету України “Київський політехнічний інститут”*. 12 Політологія. Соціологія. Право: Зб. наук. праць. Київ: ІВЦ “Політехніка”, 2016. С. 45-51.
6. Григоренко І.О., Савельєва Н. М, Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в сучасних умовах: навч. посіб. [для студ. і магістр. спец-тей «Соц. робота» і «Соц. педагогіка»] / І.О. Григоренко, Н. М. Савельєва. Полтава : ПНПУ, 2017. 100 с.

7. Гусак Н. Є., Семигіна Т. В., Трухан С. О. Стратегії і виклики соціальної роботи із внутрішньо переміщеними особами. URL: https://ela.kpi.ua/jspui/bitstream/123456789/17098/1/23_Gusak.pdf
8. Дибаш М. В. Соціальна робота з мігрантами, біженцями та внутрішньо переміщеними особами. *Соціальна робота: виклики сьогодення*: зб.наук.пр. за мат. VII Всеукр. науково-практ. конф., м. Тернопіль, 26-27 квіт. 2018 р. Тернопіль, 2018. С. 35–39. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/15088/1/14_Dybash.pdf
9. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / [за заг. ред. проф. І. Д. Зверєвої]. Київ, Сімферополь: Універсум, 2012. 536 с.
10. Жданович Ю.М. Соціально-педагогічна підтримка дітей вимушених переселенців як наукова проблема. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2015. Вип. 19(1). С. 204–213. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd_2015_19\(1\)_21](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd_2015_19(1)_21).
11. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>
12. Комплексна програма допомоги переселенцям в Україні. URL: <https://centraljust.gov.ua/index.php/news/info/kompleksna-programa-pidtrimki-pereselentsiv>
13. Маслова В.В. Соціально-педагогічні технології підготовки працівників для роботи з внутрішньо переміщеними особами. *Социальная работа. Социология* : зб. статей XII Междунар. науч.-практ. конф. (Мариуполь, 18-22 мая 2016 г.). ГВУЗ «ПГТУ». Мариуполь, 2016. С. 152–157 URL: <https://core.ac.uk/outputs/74515424/>
14. Мельник І. Внутрішньо переміщені особи як об'єкт соціальної роботи. URL:

<https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/19304/Melnyk.pdf?sequence=1>

15. Міжнародна організація з міграції. Представництво в Україні
URL: <http://iom.org.ua/ua/dopomoga-momvymushenym-pereselencyam-v-ukrayini>.
16. Мусевич А.Л. Методика роботи соціального працівника з внутрішньо переміщеними особами. *Актуальні проблеми соціальної сфери*: [зб. ст. учнів, студентів і викладачів за результатами конкурсних і кваліфікаційних досліджень/за заг. ред. Н. П. Павлик]. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2017. 44 с.
17. Надрага В. І. Проблеми вимушеної внутрішньої міграції населення в контексті концепції «суспільства ризику». *Укр. соціум*. 2015. № 1. С. 134–141.
18. Недря К., Трубавіна І., Чередниченко О. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в Україні: матеріали Усеукраїнської науково-практичної конференції «Суспільство і особистість у сучасному комунікаційному дискурсі» (м. Запоріжжя, 02 листопада 2022 р.). URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4abac414-24ee-45f7-8a73-c208c50d38eb/content> .
19. Оцінка потреб внутрішньо переміщених осіб в Україні та послуг для них, проведена МГО «Соціальні ініціативи з охорони праці та здоров'я» URL: http://www.lhsi.org.ua/images/2015/Doslidzhennya_VPO_LHSI2015.pdf
20. Політика інтеграції українського суспільства у контексті викликів та загроз подій на Донбасі (Національна доповідь) / [Лібанова Е.М., Горбулін В.П., Пирожков С.І. та ін.]; за ред. Е.М.Лібанової. К.: НАН України, 2015. 363 с.

21. Практики громадських ініціатив. Збірка практик створена та надрукована в рамках проекту ПРООН «Оперативне реагування на соціальні та економічні проблеми ВПО в Україні». 2015. 48 с.
22. Психологічна допомога постраждалим внаслідок кризових травматичних подій/ З. Кісарчук, Я.Омельченко, Г.Лозос, Л.Царенко; за ред. З.Г. Кісарчук. К.: ТОВ “Видавництво “ЛОГОС”. 2015. 207 с.
23. Семигіна Т. В. Соціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб / Т. В. Семигіна, Н. Є. Гусак, С. О. Трухан. *Укр. соціум*. 2015. № 2. С. 65-72.
24. Сірант М. М. Біженці та внутрішньо переміщені особи: співвідношення понять. *Митна справа*. 2015. № 2(2.2). С. 154-159.
25. Соціальна робота в Україні : [Навчальний посібник] / [І.Д. Зверева, О.В. Безпалько, С.Я. Харченко та ін.] ; за заг. ред. І.Д. Зверєвої, Г.М. Лактіонової. К. : Центр навчальної літератури, 2004. 256 с.
26. Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми у конфліктний та постконфліктний період: метод. рек. / Н.П. Бочкор, Є.В. Дубровська, О.В.Залеська та ін. Київ: МЖПЦ «Ла Страда-Україна», 2014. С. 80-81.
27. Створимо безпечне середовище для навчання та адаптації дітей біженців: навч. мет. пос-к. / упорядн. [О. А. Возіянова, Григоренко О. П., Гуцаленко Т. В. та ін.]. К. : ВГО “Розрада”, 2012. 130 с.
28. Сухиня Є. Особливості роботи з внутрішньо переміщеними особами. 2015. URL: <http://iqholding.com.ua/articles/osoblivosti-roboti-z-vnutrishno-peremishchenimi-osobami>
29. Сьомкіна І.С. Соціально-педагогічна робота з сім'ями внутрішньо переміщених переселенців: стан та перспективи. URL: <https://dnmcp.com.ua/sites/default/files/inline-images/2018-10/2018-10-07-1/%D0%A1%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8>

[C%D0%BD%D0%BE-](#)

[%D0%BF%D0%B5%D0%B4%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D1%82%D0%B0%20%D0%B7%20%D0%92%D0%9F%D0%9E.%20%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F.pdf](#)

30. Тищенко Н. І. Внутрішньо переміщені особи в Україні як проблема сьогодення / Н. І. Тищенко, Б. Ю. Піроцький. *Молодий вчений*. 2014. № 10(13)(2). С. 124-126.
31. Трубавіна І.М. Створення соціальних умов для реалізації прав сім'ї, збереження сімейних стосунків, сімейних цінностей щодо сімей з числа внутрішньо переміщених осіб. *Традиційна культура в умовах глобалізації: родинні цінності і трансляція соціокультурного досвіду поколінь*. Матеріали науково-практичної конференції (20–21 травня 2016 року). Харків : «Точка», 2016. С.276–280
32. Трубавіна І.М. Проблеми внутрішньо переміщених осіб в Україні як основа соціально-педагогічної роботи з ними. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Суми: СДПУ імені А.С. Макаренка, 2015. №8 (52). С. 434–446
33. Трубавіна І.М., Куратченко І.Є. Методичні рекомендації «Сприяння соціальній роботі в умовах гуманітарної кризи». Харків: ХНПУ, 2017. 28 с.
34. Українське суспільство в умовах війни: виклики сьогодення та перспективи миротворення: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Маріуполь. 9 червня 2017 р.). Маріуполь : Дом ДУУ, 2017. 311 с.
35. Шелюк В. Соціальна міграція: етапи, функції, типи. *Соціально-політичний журнал «Перспективи»*. Одеса: 2001. № 3 (15). С. 4-50.